

ЗЛИВКОВ В.Л. Витоки поняття «автентичність» у психологічній науці/ В.Л. Зливков // Психологічний часопис: збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка. – № 1. – Вип. 1. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – С.32–38.

УДК 159.9.378

Зливков Валерій Лаврентійович

канд. психол. н., доцент, провідний науковий
співробітник лабораторії методології та теорії
психології Інституту психології імені Г.С.
Костюка НАПН України (м. Київ)

olenivka@rambler.ru

Витоки поняття «автентичність» у психологічній науці

Анотація. Розглянуто особливості використання поняття «автентичність особистості» у сучасній зарубіжній та вітчизняній психології. Проаналізовано зв'язок автентичності із ідентичністю людини, окреслено напрямки подальших наукових досліджень даного поняття.

Ключові слова: автентичність, ідентичність, особистість, екзистенціалізм.

Зливков В.Л. Генезис понятия «аутентичность» в психологической науке.

Рассмотрены особенности использования понятия «аутентичность личности» в современной зарубежной и отечественной психологии. Проанализирована связь аутентичности с идентичностью человека, обозначены направления дальнейших научных исследований данного понятия.

Ключевые слова. Аутентичность, идентичность, личность, экзистенциализм.

Zlyvkov V.L. The genesis of the concept of "authenticity" in psychological science.

Consider the features of using the term "authentic identity" in the contemporary foreign and domestic psychology. Analyzed the association of authenticity with the identity of the person indicated directions for further research of this concept.

Key words: authenticity, identity, ekzistentsializm.

Постановка проблеми. З часів Аристотеля вважалося, що сутність людини - це сукупність властивостей, які не можна змінити, щоб вона не перестала бути сама собою. Проте нині приходить нове розуміння природи людини, розуміння того, що людина може бути різною не тільки в плані різноманіття особистісних особливостей, а й, у контексті принципових відмінностей основних системоутворюючих принципів, на яких будується поведінка й особистість в цілому.

Останнім часом широкої популярності у психологічній науці набули дослідження етапів і чинників самореалізації та саморозвитку людини на шляху до набуття нею особистісної зрілості, зокрема на думку С. Кузікової, саморозвиток особистості слід розуміти як актуалізований, усвідомлений та керований процес особистісних змін. Вважається, що особистісні зміни спричиняють саме психологічні ресурси саморозвитку, а саме: 1) потреба (потенціал) саморозвитку, що зумовлена базовим рівнем особистісного саморозвитку й насиченістю життя та виникає за трансформації смислових утворень, головню, за зміни особистісного смислу майбутнього; 2) психологічні умови, які забезпечують успішність саморозвитку, зокрема наявність усвідомленої мети самоздійснення; 3) механізмами саморозвитку, зокрема рефлексією, саморегуляцією, зворотним зв'язком [4]. За таких умов особливої актуальності набуває поняття автентичності як показник особистісної зрілості людини, у цьому контексті А. Ленглі описує автентичність одночасно як спосіб життя і як певну іманентну

характеристику, внутрішнє джерело трансценденції особистості, внутрішню силу, яка апіорі існує в кожному, але не кожна людина готова до неї прислухатися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковий обіг поняття автентичності було введено екзистенційними психологами, які в свою чергу, запозичили його у філософів-екзистенціалістів. Хоча і ті й інші базуються на понятті «екзистенційний» (фр. existentialisme від лат. exsistentia — існування), перед ними постають різні завдання аналізу, зокрема у філософів – це описати світ в загальних і окремих категоріях, а у психологів - допомогти людині існувати в цьому світі, знайти ті її здібності і ресурси, які забезпечували б її життєздатність. Зокрема, С. К'єркегор розрізняв автентичне існування людини, тобто таке, що має сенс, й неавтентичне – беззмістовне, при цьому автентичним він вважав життя людини, здатної відчувати свою внутрішню сутність і нетотожність завдань власного існування та існування інших людей. За М. Гайдеггером, автентичність доцільно розглядати в контексті повсякденного буття людини, в якому панівну роль грає конформність та орієнтованість на співіснування з іншими, однак залежність від соціальних норм призводить до втрати відповідальності за власне життя й, відповідно, втрати ідентичності [8].

У психологічний обіг поняття «автентичність» одним із перших ввів Дж. Бюдженталь. Автентичність, за Дж. Бюдженталем, - це процес проживання власного життя. У його концепції є ключове поняття «присутність». Присутність означає не просто фізичне перебування, а усвідомлення своєї суб'єктивності, контакт із внутрішнім життям [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Слід зазначити, що натепер практично всі дослідження феномена автентичності носять теоретичний характер, що зумовлено складністю його верифікації.

Крім того існують й певні протиріччя у відокремленні чи ототожненні понять «автентичність» і «ідентичність». На думку Р. Пивоварова, відмінності ідентичності і автентичності істотні. В дослідженнях, присвячених першій проблемі, часто можна зустріти фрази «ідентичність, яка конструюється», «соціальна ідентичність», «етноідентичність» та ін. На відміну від цього, автентичність навряд чи припускає якесь визначення, яке стоїть перед ним. Автентичність, справжність - це щось, що стоїть за процесами і результатами самоідентифікації; що знаходиться за межами образів «я» і їх представленості іншим. Саме тому, на думку Р. Пивоварова, автентичність не може бути категорією оцінки. Ідентичність ще може бути оцінена на предмет її стабільності, сили, соціальної репрезентабельності, виміряна в тих чи інших ступенях свободи і т.д. Можна говорити, що людині тісно в її ідентичності, або навпаки, її ідентичність перевищує її саму. Автентичність же складно виміряти, оскільки вона є метавластивістю чи квазидиспозицією.

Мета статті: аналіз витоків поняття «автентичність» у контексті психологічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання термінів «автентичність» / «персональна автентичність» має досить довгу історію. Більшість загальних тлумачних, енциклопедичних, філософських і лінгвістичних словників визначають етимологію слова «автентичність» («автентичний»), виходячи з грецького поняття αὐθεντικός (autos - «я, сам, той самий»), що буквально означає «володіє авторитетом, зроблений своїми руками». Стосовно ж інтерпретації терміна на основі латинської мови, тут простежується зв'язок з такими лексичними одиницями як: auctor (креативна людина, творець, творець, що володіє авторитетом), auferre (рости, зростати) і auctoritas (початок, походження, породження, відповідальність, підтримка, влада,

вплив, авторитет). У російсько-латинських словниках синоніми автентичності ототожнюються з набором слів на кшталт: доброта (bonitas), простота (simplicitas), союз, союзництво (germanitas), достовірність (genuinitas), влада (auctoritas), особисте ставлення (authentica ratio), достовірність (autenticitas); «автентичний» може виражатися за допомогою синонімів союзний (germanus), щирий (sincerus), правдивий (verus), простий (merus), переконливий (certus), достовірний (authenticus), справжній (genuinus), наділений владою (auctoritate praeditus). З усього різноманіття тлумачень терміна «автентичність» і його похідних звертає на себе увагу співвідношення автентичності з поняттями щирості (sincérité), реальності (réalité) і правдивості (vérité) [1].

Оксфордський тлумачний словник дає пояснення прикметника «автентичний» (authentic) як характеристики предмета чи явища «безперечно справжнього, правдивого і справжнього походження» (of undisputed origin or veracity; genuine). Тут же є посилання на виникнення терміна: «ORIGIN: Middle English: via Old French from late Latin *authenticus*, from Greek *authentikos* «principal, genuine».

У психологічній науці автентичність найчастіше асоціюється із екзистенційно-гуманістичною психологією. Однак її актуальність була визначена ще за часів психоаналізу.

Першою психологічною теорією, яка виникла на основі психоаналізу З.Фрейда і яку дійсно можна віднести до концепції автентичності особистості, по суті, є аналітична психологія К.Г. Юнга. Бути особистістю, за К.Г. Юнгом, означає знати власне призначення, яке, у свою чергу, полягає у все більшій усвідомленості, тобто диференціації, виділенні себе із несвідомого. Отже, людина може стати психологічно здоровою, коли вона розуміє важливість усвідомлення і реалізує його у власних вчинках.

Одним з основних понять у К.Г. Юнга виступає «індивідуація». Цим терміном він позначав процес особистісного розвитку, що передчає встановлення зв'язків між Его і Самістю, тобто між свідомим і несвідомим. Тобто індивідуація – це процес розвитку цілісності шляхом інтеграції різноманітних частин психіки. Завдання психоаналізу якраз і полягає в тому, щоб інтегрувати свідоме і несвідоме в людині і зробити її цілісною. З точки зору концепції автентичності, К.Г. Юнг стверджує, що для того, аби бути собою, бути справжньою, людина повинна усвідомлювати всі елементи і явища власного психічного життя (бажання, думки, почуття, відчуття тощо).

Ототожнюючи ідентичність та автентичність, Е.Еріксон стверджував, що про почуття ідентичності свідчать три ознаки: відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості в часі: дії в минулому та очікування від майбутнього переживаються як такі, що пов'язані із самістю сьогодення; відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості в просторі: людина сприймає себе всюди та завжди як цілісність, а всі свої дії розглядає не як випадкові, а як такі, що внутрішньо обумовлені; ідентичність переживається серед інших, що є соціально значущими, взаємостосунки та ролі допомагають підтримати та розвинути почуття інтегрованої в часі особистості.

У роботах К.Горні базовим поняттям, що по суті відображає автентичність особистість є «справжнє Я». «Справжнє Я» є живим, неповторним і безпосереднім центром нашої особистості, однак воно не має певної фіксованої структури. Справжнє Я являє собою, скоріше, не структурне, а енергетичне утворення, набір притаманних людині потенцій, таких як: темперамент, здібності, обдарування, схильності. Згідно К.Горні, людина може бути психологічно здоровою, лише коли вона реалізує своє справжнє Я. Відповідно, головне завдання будь-якої людини полягає в тому, щоб реалізувати справжнє Я, або «самоздійснитися».

Інший представник неофройдизму Г.Салліван визначив особистість як сукупність реакцій («відображених оцінок»), що виявляються нею у взаємодії з іншими людьми. У контексті інтегральної терапії терапевт прагне до автентичних стосунків як протидії соціальній і механістичній об'єктивації оточуючих.

Екзистенційний філософ Ж.-П. Сартр, намагаючись створити онтологію, засновану на феноменологічному методі, фіксує наявність двох нетотожних один до одного способів буття: буття-в-собі і буття-для-себе. Онтологічний сенс першого способу - це проста даність, позитивність, самототожність, нездатність бути іншим. Таке буття є предметним світом, сумою зовнішніх свідомості обставин, а також минулим самої людини. Другий спосіб - це буття, яке ми розрізняємо за специфічно людській діяльності: сумнівам, запереченню, жалю тощо. Цей спосіб виявляє недостатність, нетотожність собі його носія. Такого роду буття «є те, що воно не є, і не є те, що воно є». Тим самим основним змістом такого буття є заперечення, яке можливе, якщо його онтологічними змістом служить ніщо, порожнеча, відсутність. Існуючи «з нічого», воно не визначається ні іншим буттям, ні самим собою і тому цілком вільне, виявляється як постійний вибір і трансцендування себе. Людина, на думку Ж.-П. Сартра, є своїм минулим, але водночас є екзистенцією, оскільки проектує себе в майбутнє, що по суті є предметом пошуку та перетворень. Автентичність людського існування передбачає розуміння і прийняття людиною своєї безумовної свободи, авторства та особистої відповідальності. Виявивши в якості універсальної структури особистості недосяжне прагнення стати Богом (тотальним буттям, свідомістю, яке було б одночасно підставою власного буття-в-собі), - Ж.-П.Сартр розробляє метод екзистенціального психоаналізу, спрямованого на виявлення станів, переживань і дій людини, які вона постійно

відтворює (хоча й з певними варіаціями) у різноманітних емпіричних ситуаціях, міжособистісному спілкуванні чи діяльності [6].

Поняття «автентичність» в екзистенціальній психології пов'язано з проблемами самовизначення та самоконституювання людини зумовленості зроблених нею виборів і можливості бути автором власного життя, володіти власним буттям. У екзистенціальній психології та психотерапії поширеним є поняття Dasein, що визначає буття людини, причому конкретне (за часом, місцем, простору існування людини) її буття. Прорив до автентичного існування можливий, за М. Гайдеггером, на основі процесу вивільнення та індивідуалізації. М. Гайдеггер стверджував, що дія Dasein, полягає у відштовхуванні від світу й вперше уможливорює контакт з Іншим, а розкриття індивідуальної істини Dasein є, одночасно, виявлення істини Іншого. Можна підійти до автентичної самості Dasein'a через заперечення das Man (анонімності), шляхом відходу повсякденності, але це заперечення може бути здійснено власне Dasein, через опору на буття, у ньому присутнє і через нього діюче. Повсякденний спосіб буття характеризується беззмістовним говорінням, цікавістю і двозначністю, які формують «приреченість світу», розчинення в спільному бутті. Спроба вирватися з безпідставності das Man, прояснити умови і можливості свого існування, може здійснюватися лише завдяки совісті, яка позбавляє людину від загубленості в анонімному, закликає людину до «власної здатності бути самістю» [8].

Продовжуючи традиції М.Гайдеггера, засновник екзистенційного психоаналізу Л.Бінсвангер стверджував, що людина несе повну відповідальність за власне існування і в праві вирішувати, що вона може і чого не може робити, при цьому метою буття особистості є автентичне існування [2].

Свобода, відповідальність та автентичність є основними поняттями екзистенціальної філософії, втім, на думку Е.Осіна, свобода і відповідальність набагато легше піддаються опису, ніж автентичність, оскільки являють собою відносно прості і фундаментальні характеристики процесу буття. Автентичність ж - це більш інтегральне «екзистенціальне утворення», для прояву якого необхідний досить високий рівень розвитку багатьох «екзистенціальних здібностей» суб'єкта. Дослідник пов'язує поняття автентичності зі щирістю. Автентичність - це щирість, відкритість, чесність людини. Не тільки і не стільки по відношенню до інших людей, скільки по відношенню до себе самої, до того внутрішнього начала або «камертону», який Ф. Франкл називав совістю. Бути автентичним значить жити по совісті: не тільки «по совісті», але ще й «жити», тобто здійснювати те, що є внутрішньо виправданим, а не відмовлятися від цього. Прояв автентичності, «зустріч з самим собою» може статися у людини і залишитися одиничною подією, якщо вона не інтегрує свої переживання, отриманий досвід у процес свого життя. І навпаки, автентичність в дії веде людину до більшої автентичності «у житті», - але водночас робить її менш вільною. У цьому контексті доречним є вислів «вірність самій собі» - тобто справжня цілісна автентичність [8].

Екзистенційна психологія позиціонує себе як спосіб проникнути на більш глибокі рівні людського досвіду, який може більше доповнити і збагатити інші можливі погляди на людину, ніж виступити певною альтернативою по відношенню до них (Р.Мей). Тим не менш, на думку Д.Леонтьєва, люди, які займаються екзистенціальною психологією і психотерапією, володіють особистісними особливостями, зумовленими своєю спеціалізацією. Тобто екзистенційна психологія пов'язана з певним світоглядом, який впливає як на життя і особу клієнта в процесі роботи з ним, так і на життя і особистість психолога.

Гуманістичні психологи вважали, що автентичність - це здатність людини у спілкуванні відмовлятися від різних соціальних ролей, що дозволяє проявлятися справжнім, властивим тільки даній особистості думкам, почуттям, емоціям і поведінці. Поняття «автентичність» вживається у теорії А. Маслоу, по суті, як синонім термінам: самоактуалізація, ідентичність, психологічне здоров'я, самореалізація, емоційна зрілість, індивідуалізація, гуманність, самовираження, Буття. Автентична особистість – це самоактуалізована, справжня особистість, людина, яка досягла «повної ідентичності», живе у злагоді зі своєю внутрішньою природою і прагне реалізувати її у своїй діяльності. З іншого боку, автентичність означає «здатність знати, чого ти насправді хочеш, а чого - ні, на що здатний, а на що - ні». Таким чином, автентичність виступає умовою набуття ідентичності як узгодженості зі своєю внутрішньою природою. Автентична людина усвідомлює, ким вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або професійне призначення.

У працях К. Роджерса автентичність, справжність, конгруентність і прозорість ототожнюються. Справжність означає що терапевт відкрито проживає почуття і установки, які мають місце на даний момент. Існує відповідність, або конгруентність, між тим, що відбувається на соматичному рівні, що представляється у свідомості, і тим, що виражається клієнту. Зазначимо, що К.Роджерс надавав більшої переваги саме поняттю «конгруентність». Він використовує цей термін для позначення узгодженості між переживаннями та їх усвідомленням людиною, при цьому конгруентна (цілісна, автентична) особистість здатна до глибоких переживань, чітко усвідомлює їх та вміє виразити у спілкуванні з іншими. Якщо індивід у даний момент повністю конгруентний, - тобто його фізіологічні відчуття чітко розуміються, а повідомлення про них абсолютно відповідають їх усвідомленню, - його висловлювання не містять опису зовнішніх фактів,

а обов'язково будуть включені у контекст його особистого сприйняття. Автентична поведінка полягає у цілісному переживанні безпосереднього досвіду, не спотвореного психологічними захисними механізмами. Думки та вчинки людини при цьому чітко узгоджені з її емоціями.

Інший представник гуманістичної психології Г.Олпорт не використовував поняття «автентичність» при побудові своєї теорії, однак його концепція становлення особистості суттєво вплинула на формування уявлень про автентичність, які сформувалися дещо пізніше у контексті екзистенціальної психології. Відповідно до теорії Г.Олпорта, особистість визначається як динамічна організація психофізичних систем індивіда, що обумовлює характерну для нього поведінку і мислення. З точки зору організації, особистість є відкритою системою, яка характеризується єдністю та унікальністю. Основною динамічною властивістю особистості як системи, відповідно до теорії Г. Олпорта, виступає її здатність до власної активності, включаючи функцію пізнання і самоусвідомлення. Ядро особистості, тобто вітальні і центральні її утворення, Г.Олпорт позначає латинським терміном «пропріум (proprium)», яке по суті є синонімом понять «Я», «Самість» (self) і «Его».

Близьким до розуміння автентичності у гуманістичній психології є її визначення гештальт-терапевтами. Зокрема Ф.Перлз наголошував, що мета гештальт-терапії полягає в тому, щоб допомогти людині знайти саму себе, стати автентичною. При цьому поняття автентичності є не строгим науковим концептом, а певною метафорою. Водночас, існують деякі ключові стани, що визначають автентичність, - справжність, унікальність, здатність бути самим собою і жити повним життям, прагнення до свого неповторного стилю життя, який не копіює авторитетні постаті і не наслідує їх. Метафора «автентичності» перегукується з метафорою «чистого Я», характерного для

психосинтезу та позначає усвідомлення власної особистості, незалежної від усього зовнішнього.

Автентичність особистості характеризується природністю вираження себе, відсутністю «бажання не бути, а здаватися», тобто в особистості виявляється реальна (а не удавана) єдність дійсності і цінності, при цьому на думку Г.Ріккета, цінності виступають принципами діяльності. У даному контексті виражений зв'язок між автентичністю та ціннісно-смісловою сферою особистості. Зокрема у працях М. Рагуліної встановлено, що існує зв'язок автентичної установки з відкритою позицією особистості, спрямованістю при взаємодії на співпрацю, що забезпечує особистості розвиток індивідуальності і можливість вирішення завдань не стільки адаптації, скільки оптимізації свого існування; крім того розвиток індивідуальності і автентична установка пов'язані зі спрямованістю на самоактуалізацію, але цей процес більшою мірою є визначенням і уточненням своєї екзистенції як континууму власних можливостей [6].

Згідно з Е.Осінім існують чотири умови для прояву автентичності особистості: насамперед це усвідомлення, або відкритість досвіду внутрішнього і зовнішнього, або чутливість до самого себе, здатність слухати себе; набуття довіри до себе, або внутрішньої згоди зі своїми почуттями; набуття здатності до прийняття рішень, при цьому довіра до себе лежить в основі вільного вибору, будучи єдиним його «достовірним» критерієм; здатність діяти навіть в ситуації, коли «внутрішня очевидність» діяльності перестає бути людині явною [5].

Індикаторами високого рівня автентичності є власне автентичне існування, суверенність, високий самоконтроль, здатність протистояти впливу середовища, активні види копіngu: асертивна поведінка з використанням внутрішніх ресурсів і ресурсів соціального оточення. Автентичність як ресурс особистісної самоорганізації, через свою

унікальність і цілісність, може проявлятися як в ситуаційному аспекті, сприяючи специфічному (не завжди адекватній з точки зору стороннього спостерігача) взаємодії з соціумом, так і в екзистенціальному аспекті, в плані пізнання світу, себе і себе в цьому світі.

Висновки. Індивідуальний розвиток особистості йде у напрямку від присвоєння цінностей і смислів конкретного соціуму до формування індивідуальної системи цінностей і смислів, що певною мірою узгоджується з загальнолюдськими. В процес пошуку і набуття автентичності людина змушена постійно самовдосконалюватися та змінюватися. Загалом, у психології та психотерапії автентичне зазвичай визначається як усвідомлюване людиною як те, що стосується її самості. Це своєрідна щира згода людини з тим, що такого роду особливості присутні в структурі її Я-концепції. Причому, автентичне далеко не завжди асоціюється з позитивними характеристиками.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у аналізі поняття автентичності у контексті інших феноменів психологічної науки, адаптації існуючих методик вивчення ідентичності та автентичності особистості.

Список використаних джерел

1. Абрамов, Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений – [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.sinonim.ru
2. Бинсвангер Л. Бытие-в-мире: введение в экзистенциальную психиатрию / Л. Бинсвангер . — М.: КСП; СПб: Ювента, 1999. — 300 с.
3. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Дж. Бьюдженталь. — СПб.: Питер, 2001.— 304 с.

4. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. - Суми : МакДен, 2012. - 409 с.
5. Осин Е. Н. Отчуждение как психологическое понятие / Е.Н. Осин // Третья Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы конференции / Под ред. Д. А. Леонтьева. - М.: Смысл, 2007. - С. 97-100.
6. Рагулина М. В. Ценностно-смысловое содержание понятия «аутентичность» как системного качества личности / М.В. Рагулина // Вестник Томского государственного университета. Томск, 2007. - № 296. - С. 206-212
7. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Ж. Сартр; пер. В. Лях, П. Таращук. - К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. - 855 с.
8. Хайдеггер М. Положение об основании / М. Хайдеггер; Пер. с нем. — СПб: Алетейя, 1999. — 289 с.